

GÜNAY RZAYEVA

*"Yanar dağ" Dövlət Tarix-Mədəniyyət və
Təbiət Qoruğunun elmi işçisi*

*Biz hər zaman şəhidlərə
Türk yurdu olaraq sahib çıxdıq!*
Ramid Məmməd Akınçı

QAFQAZ İSLAM ORDUSUNUN İZLƏRİ

Açar sözlər: Yanar dağ, Türk Ordusu, şəhid, Nuru Paşa, səngər

Qərb və Şərqdən Türk dünyasını birləşdirən Azərbaycan torpaqları XX əsrin əvvəllərində də döfələrlə düşmən hücumlarına məruz qalmışdır. Tarix boyunca gözü torpaqlarımızda olan ermənilər müxtəlif dövrlərdə soydaşlarımıza qarşı etnik təmizləmə siyasəti həyata keçirmişlər. "Böyük Ermənistan" ideyalarını həyata keçirmək üçün qarşılarına məqsəd qoyan ermənilər döfələrlə türk-müsəlman əhalisini öz doğma yurdlarından deportasiya etmiş və onlara qarşı vəhşicəsinə soyqırımlar törətmişdilər. Tarixə "Mart soyqırımları" kimi düşmüş 31 mart 1918-ci il hadisələri türk-müsəlman əhalisinə qarşı törədilmiş soyqırım idi. Bu soyqırımının törədilməsində ermənilərə böyük dəstək verən təkcə ruslar deyildi. Belə ki, ingilislər də Azərbaycan ərazisində söz sahibi olmaq istəyi ilə ermənilərə dəstək verərək müttəfiq oldular. 1918-ci ilin mart-aprel aylarında erməni-dəşnak silahlı dəstələri tərəfindən Bakı şəhərində, Bakı quberniyasına daxil olan digər şəhər və qəsəbələrində kütləvi qırğınlar törədilmişdir. Bu soyqırımlar təkcə Bakıda deyil Azərbaycanın bütün kənd və qəsəbələrində, xüsusən də Qubadan tutmuş Lənkəran kimi Xəzər dənizi sahillərində, Şamaxıda, Qarabağda, Zəngəzurda, Naxçıvanda və digər yerlərdə törədilirdi. 1918-ci il 28 may tarixində yeni yaradılan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti kifayət qədər sistemli hərbi qüvvəyə malik deyildi və bu cür müştəşkil hərbi sistemə sahib olan güclərlə dövlətin mübarizə aparması təbii ki, mümkünəydü. Mə-

lum olmuşdur ki, o zamana qədər Qafqazda yaşayan türklərin əsgəri qüvvəsi olmamışdır. Çünki Çar Rusiyası öz idarəsi altında olan türklərin mədəni, elmi, iqtisadi və əsgəri sahələrdə uğurlar əldə etməsinə bilərəkdən mane olmuşdur. Rusiya dövləti, onun mənafeyinə bağlılığına daim şübhə ilə baxıb, inanmadığı türkləri hərbi xidmətə çağırmamış, onların əllərinə silah verməyərək, illərcə əsgərlik peşəsindən uzaq tutmuş və bu sahədə inkişaflarına yol verməmişlər. Bir səbəbdən də istər şimali Qafqaz, istərsə də Azərbaycan türklərinin silahdan istifadə etmə və döyüş qabiliyyəti çox aşağı olmuşdur. [1 səh 41]

Bu səbəbdən Azərbaycan Milli Şurası 1918-ci il 4 iyun tarixində Batumidə Osmanlı dövləti ilə bağladığı hərbi və siyasi müqavilənin 4-cü maddəsinə əsaslanaraq Osmanlı hökumətindən hərbi yardım istədi. Bu dövrdə Osmanlı dövləti bir çox cəbhələrdə düşmənlə mübarizə aparmasına baxmayaraq, Bakının dəstək istəyinə biganə qala bilməzdi. Osmanlı dövləti Azərbaycana bir ordu göndərmək qərarını aldı.

O dövrdə Osmanlı dövlətinin hərbi generalı (müdəfə naziri) olmuş Ənvər Paşa bu ordunun komandanlığına öz qardaşı Nuru Paşanı təyin edir. Çox keçmir ki, onun komandanlığı altında Qafqaz İslam Ordusu yaradılır. Beləliklə, Nuru Paşanın başçılığı ilə Qafqaz İslam Ordusu Azərbaycanın müxtəlif ərazilərində ermənilərin tərkisilah edilməsi üçün bir çox döyüşlər həyata keçirmişdir. Bölgələrdə əldə edilmiş qələbələrə sonrakı əsas hədəf Bakı və onun ətraf kəndləri idi. Döyüşlərin baş verdiyi Bakı kəndlərindən biri də Abşeron yarımadasında yerləşən Məmmədli (Məhəmmədli) və Yanar dağ ərazisi ol-

muşdur. Bakı və onun ətraf kəndlərində gedən döyüşlərdə Məmmədli kəndi və Yanar dağ ərazisinin adı Qafqaz İslam Ordusunun sənədlərində və Nuru Paşanın xatirələrində tez-tez çəkilirdi. Bu yazışmaların birinə nəzər salaq:

Nuru paşa öz xatirələrində Yanar dağda olan döyüş mövqelərindən və oradakı səngərləri qeyd edir:

"Bakı qərb cəbhəsi şəhərə pək yaxın olduğundan hücum cəbhəsi olaraq burasını münasib gördüm. Hər nə qədər 5 avqust hücumu ilə düşmənin nəzəri bu cəbhəyə cəlb edilmiş idi. Düşmənlə aramızın ayıran dəmir yolu vadisinin yamaclarının pək sərp bulunmasından burası hücumə pək müsaid deyildi. Ərazinin bu xüsusiyyətinə təhkimat əlavə edildiyi təqdirdə bu cəbhədən yapıla biləcək hücumun müvəffəqiyyətlə nəticələnməsi ehtimalı məşquq bulundurdu, Binaənəleyh burada təhkimat yapıdırmaqdan sərfi-nəzər etdirmək üçün düşmənin nəzər diqqətini cəlb edəcək vəchiylə Biləcəri və Bakının şimal cəbhəsində tərəfimizdən fəaliyyətə keçilmiş idi. Təşəbbüslərimiz lazım olan təsiri yapmış və düşməni də Biləcəri stansiyası şimalından Yanardağ və daha şərqdəki Binəqədi sırtlarında və Biləcəri stansiyası civarı ilə cənubdakı sırtlara əhəmiyyət verməyə başlamışdı. Yanardağ sırtları düşməni cəbhəsinin önündəki Uktə nöqtəsi təşkil edilməkdə olduğundan fəzla təhkim edilməkdə idi. Bakıya hücumun vaxtında sol cinahımızı təhdid edəcək olan məzkur sırtların məni-təhkimi və burada müfərid vəziyyətdə bulunan düşməni dəstəsinin imhası məqsədiylə 24 avqust fəcir ilə birlikdə faiq qüvvələrlə Yanardağ və 31 avqust Binəqədi mövqelərini sürətli və şədiddi hərəkətlə əhatə və buralarını təhkimə məmur düşməni qüvvətini kamilən imha və bir bölük ingilisi imha elədik işbu mövqe müvəffəqiyyətlər düşmənin mənaviyyətini sarsımsı və əsgərlərimizin qüvvəyi-mənaviyyətini artırmış idi."

Qafqaz İslam Ordusu, Bakını və ətraf kəndləri nəzarət altına almaq məqsədilə bir çox məntəqələrdən, o cümlədən Binəqədi kəndi və ona yaxın olan Yanar dağ ərazisindən düşməni müdəfə xətlərinə hücum etmək üçün hərəkətə keçmişdi. Həftələrlə davam edən qızğın döyüşlərin nəticəsi olaraq 31 avqust tarixində Məmmədli kəndi, ona qonşu Digah kəndi və Yanar dağ ərazisində yerləşən dəniz səviyyəsindən 345 metr yüksəklikdəki təpə tamamilə 38-ci alay tərəfindən ələ keçirilmişdir. [1, s. 171]

Məmmədli (Məhəmmədli) kəndinin yüksək təpəliklərdə yerləşməsi strateji cəhətdən əlverişli ol-

muşdur. Məhz bunu nəzərə alaraq Qafqaz İslam Ordusunun komandanı Nuri Paşa öz əsgərləri ilə Bakını düşmənlərdən azad etmək üçün burada səngər yerləri qazdırmışdır. Səngərlər dəniz səviyyəsindən 345 m hündürlükdə yerləşdiyinə görə buraya 345-ci təpə adını vermişdilər. Hazırda top və səngər izlərini indiki "Yanar dağ" Dövlət Tarix Mədəniyyət və Təbiət Qoruğunun ərazisində aydın şəkildə görmək mümkündür.

Abşeron rayonunun Məmmədli kəndinin qədim Şahsevənli məhəllə qəbiristanlığında 1918-ci ildə qəhrəmancasına şəhid olmuş 2 türk əsgəri dəfn edilmişdir. Həmin hadisədən 100 ildən çox keçməsinə baxmayaraq qəbrin olduğu yer əhali tərəfindən unudulmamış və yerli sakinlər tərəfindən qorunur. Kənd sakini Məşədi Vəqif qəbrin üstündəki mərmər löhvəyə bu sözləri yazdırmışdı.

Şəhid oğlu İbrahim, 1918-ci il
Etdin fəda qorxmadan cavan canın
Əşdid fəryadın Azərbaycanın.

2015-ci ildə qəbirüstü abidənin ətrafı abadlaşdırılmış, üzərində Azərbaycan və Türkiyə Respublikalarının bayraqları ucaldılmışdır.

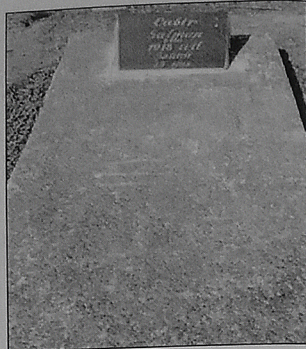
Sonrakı araşdırmalarda Yanar dağ ərazisində baş verən döyüşlərdə daha 7 türk şəhidinin adı məlum olmuşdur. Təəssüf ki, yalnız ikisinin qəbri bu günə kimi qalıb çatmışdır.

1918-ci il sentyabrın 15-də Nuri Paşanın komandanlığı altında olan Qafqaz İslam Ordusu Bakını bolşevik-dəşnak qüvvələrinin və İngilis ordusunun işğalından azad etməklə tarixi bir uğur əldə etdi. Azərbaycan xalqı yadelli istilalarına qarşı hər zaman mübarizə aparmış və bu aparılan mübarizələrin ən parlağı bütün türk dünyasının zəfərlərindən biri hesab edilən Bakının 103 il əvvəl azad olunmasıdır. Bir əsrdən çox vaxt keçməsinə baxmayaraq bu şanlı qələbə heç zaman yaddaşlardan silinməmişdir. Öz canları bahasına da olsa düşməni bu torpaqlardan qovan türk-müsəlman əsgərlərinin yazdığı tarix indi də döndə-döndə xatırlanaraq hər bir türkün iftixar məbədinə çevrilir.

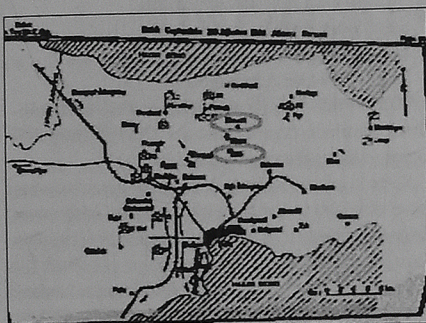
Bakının qurtuluşunda vətən, qardaşlıq naminə canlarını qurban vermiş qəhrəman şəhidlərin və qazilərin, öz köməyini əsirgəməmiş Qafqaz İslam Ordusunun xatirəsi bu torpaqlarda hər zaman yaşayacaqdır.

1918-ci il 15-16 sentyabr Qafqaz İslam Ordusunun Bakıya hücum xəritəsi.

Bu xəritədə Məmmədli və Yanar dağ ərazisində yerləşən 345-ci təpə də qeyd olunmuşdur.

Abşeron rayonunun Məmmədli kəndindəki Şahsevənlə məhəllə qəbristanlığında Türk şəhidi İbrahimi və Cabir Salman oğlunun qəbri (foto 1.)

"Yanar dağ" ərazisində gedən döyüşlər zamanı ehtimal edilən top və səngər izləri (foto. 2)

Xəritə 1.

Məmmədli (Məhəmmədi) kəndində yerləşən Yanar dağ ərazisindəki döyüşlərdə şəhid olan Qafqaz İslam Ordusunun əsgərlərinin bir qismi

Şəhid Bölükbaşı oğullarından Veli Ali oğlu (Çarkiri) - Bakı Şimal qrupu Yanar dağda

Şəhid Keloğlan oğullarından Ali Osman oğlu (Kırıkkale) - Bakı Şimal qrupu Yanar dağda

Şəhid Hasan Süleyman oğlu (Kırıkkale) - Bakı Şimal qrupu Yanar dağda

Şəhid Ali Ahmet oğlu (Kırşehir) - Bakı Şimal qrupu Yanar dağda

Şəhid Kalyoz oğullarından Aki Mustafa oğlu (Kırıkkale) - Bakı Şimal qrupu Yanar dağda

Şəhid Topalmusa oğullarından Emin Mehmet oğlu (Kırşehir) - Bakı Şimal qrupu Yanar dağda

Şəhid Emirze oğullarından Veli Osman (Nevşehir) - Bakı Şimal qrupu Yanar dağda

Şəhid İbrahim (naməlum) - Bakı Şimal qrupu Yanar dağda

Şəhid Cabir Salman oğlu - Bakı Şimal qrupu Yanar dağda

XÜLASƏ

Qafqaz İslam Ordusunun 1918-ci ilin yazından başlayan qurtuluş hərəkatının 104-ci ildönümünü qeyd etməkdəyik. Düz 104 il bundan əvvəl 1918-ci ilin 15 sentyabrında Anadoludan gəlmiş Türk əsgərlərinin fədakarlığı və Qafqaz İslam Ordusunun mübarizliyi sayəsində Bakı şəhəri düşmənlərdən azad edilmişdir. Nuru Paşanın başçılığı altında "Qafqaz İslam Ordusu" adını daşıyan bu ordu Azərbaycan könüllüləri ilə birləşərək qısa zaman ərzində Bakını xilas etmişdir. Hazırda Qafqaz İslam Ordusundan yadigar qalan Osmanlı səngərləri, ümumiyyətlə döyüş izləri tarixin bir parçası olaraq xatirə kimi maraqla qarşılanırlar.

Ədəbiyyat siyahısı

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti və Qafqaz İslam Ordusu - Mehmet Rihim, Mehman Süleymanov, Bakı, 2008
Cümhuriyyət Xilaskarları Əmanət Mozartlar - Sorcan Çarçı Mehəmmədi - Sədi Məmmədrzaoglu, Bakı, "Nurlan", 2007
Birlik Jurnalı - №31, 2018
Nəssiman Yaqublu - "Qafqaz İslam Ordusu Azərbaycanda" (Bakının Qurtuluşunun 95 illiyinə), "Qafqaz Türk İslam Ordusu Bakı Yollarında" - Bakı, 2008, səh 152
Dr. Mustafa Göçürçölmez - Türk Qafqaz İslam Ordusu və Ermonilər (1918) - Bakı, "Qismət", 2009

YAT MƏNİM GÖZƏL BALAM...

Yat mənim gözəl balam,
Xəbərin yox baş verən davalardan.
İndi müharibədir, cəbhədə döyüş gedir,
Səngərdə vətən oğlu bizə qulluq cəyləyir.

Yağış yağır, yel əsir,
O yerindən tərpənmir
Söz verib alacaqdır,
Xankəndini əbədi.

Ay mənim gözəl oğlum,
Sən yat hələ vaxta var.
Bir azdan alınacaq,
İtirilmiş torpaqlar.

Gedəcəyik sənənlə gəzməyə Kəlbəcəri,
Qubadlı dağlarından seyr edərək şəhəri
Ağdərdədə toy edər, atan sənə bəy toyu,
Ondan öncə sən qaytar vətənə əsgər borcu!

Unutma Xocalını, körpələrin ahını,
Sən almalısən mütləq onların intiqamını!
Gözəl balam, gül balam, qardaşın Cəbrayıl,da,
Gözəl xəbərlər verir, alınacaq Şuşa da...

Qaradağlı kəndi var, Füzulidə yerləşir,
Azaddır artıq, balam, müjdələr eşidilir.
Zəngilanım, Laçınım, dərxişmişəm yamanca,
Dözümlər ver sən, İlahi, səbr edərkən azacıq da...

Toy bəsat qurulacaq,
Cəngi çalınacaqdır
Xınalar yaxılacaq,
Yallı tutulacaqdır...

Yat balam, arxayın yat...
Gözəl günlər qabaqda
Sənin ən gözəl günün,
Keçəcəkdir Ağdamda!

Bütün oğul analarına...

Qeyd: Şəir 15.10.2020-ci ildə - Vətən müharibəsinin davam etdiyi müddətdə qələmə alınmış.

QADIN İSTƏR...

Qadın istər dəyər görsün, sevilsin,
Hörmət görsün, sözləri dinlənilsin.
Qadın istər qiyməti də bilinsin,
Hər xoş söz də ilk özünə deyilsin.

NAKAM SEVGİ

Qadın istər uca olsun ad-sanı,
Deyilsin qoy, tay bərabərin hanı?!
Qadın istər olsun qardaş, ata onun dayağı,
Yoldaş olsun dərd, xoş günün ortağı.

Qadın istər övladların sağ görsün,
Qız saçına bəzəkli hörük hörsün.
Qadın istər evdə oğul böyüsün,
Savadıyla hər bir yerdə öyünsün...

QARABAĞ

Gözündən yorğunluq oxunur axı,
Dilində hər zaman, sanki bir ağı.
Düşünür nə zaman gedəcək yağı?
Torpağa qayidan günüm olacaq?
Qəlbimdə bir yara sanki Qarabağ.

Qarabağ ruhumu çox incitmisen,
Sən bizdən neçə il uzaq düşmüşsən?
Bəlkə bizdən elə özün küsmüsən,
Görəsən, nə qədər belə olacaq?
Qəlbimdə bir yara sanki Qarabağ.

Əzəldən Qarabağ görməmişəm mən,
Büllur sularından içməmişəm mən.
Zəngilan, Qubadlı görməmişəm mən,
Gəzdiiyim zamanlar, görən, olacaq?
Qəlbimdə bir yara sanki Qarabağ.
Olacaq, olacaq bir gün Qarabağ....

Qeyd: Şeir 44 günlük Vətən müharibəsindən əvvəl, torpaqlarımız işğal altında olduğu müddətdə qələmə alınmışdır...

POLADIM

Qarabağda Qazi olub Poladım,
Od ürəkli, nur üzlüdü qardaşım!
Qubadlıya verdi iki ayağın,
Aldı xalqın 30 illik qisasın!

Qalmayacaq xalqın daha töhmətdə,
Köçkünlerin artıq deyil həsrətdə!
Sayənizdə, sayənizdə, əlbəttə!
Minnətdarıq sizin kimi nərnlərə,
Nə yaxşı ki, Tanrı sizi bizə verib!

Qeyd: Şeir İkinci Qarabağ müharibəsində böyük şücaətlə xidmət etmiş Qazi Kapitan Polad Rzayevə həsr olunmuşdur...

Niyə məhz səni sevdim?
Düşünürəm hər gecə.
Boyunamı vuruldum, ağlınamı bilmirəm?!
Bəlkə sərt baxışına, düşünürəm, dinmirəm...

Təzədən gəlsəm dünyaya, sevmiydim yenidən?
Yaşadığım az deyil, istəmiydim yenidən?
Sualların içində itib qalıram hər gün.
Xatirələr canlanır gah sevincli, gah üzgün.

Bəlkə heç sənəin vecinə də deyildim,
Yanımdan ötüb keçən heç külək də deyildim.
Düşün, düşün nə qədər cavabsız suallar var?!
Beynimdə dönüb duran nə qədər bəlkələr var?!

İlahi rəhmin gəlsin, sil ağlımdan hər şeyi,
Bütün xatirələri, bütün inciklikləri.
Qaytar məni əvvələ, iki mininci illərə,
Həyətdə möhkəm qaçım, dizim dəysin yerlərə.

Mümkün deyil bilirəm, böyümüşəm artıq mən,
Dəyişilib tərtəmiz indi tamam əvvəldən.
Ömrümə qonaq olub yarı sevinc, yarı qəm,
Öyrəş, Aygün, belədir, hər şey olur bir az kəm...

ATAMA...

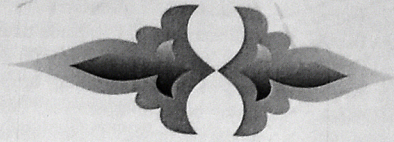
Mən qızıyam Ramizin,
Yaraşıgsan evimizin!
Yaşa, yaşa, çox yaşa,
Dayağımızsan sən bizim!
Gərəymizsən sən bizim!

Çinar qədər qüdrətli,
İzzətli, hörmətli!
Ata adı hikmətli,
Yüz yaşa, canım atam!
Sağ yaşa, canım atam!

Atam mənim baş tacım,
Sən mənim ehtiyacım!
Yox kədərim, yox acım,
Sən varsan hər şey gözəl!
Sən sağsan hər şey gözəl!

Böyütmüsən gözü tox,
Bilməmişik nəse yox!
Arzun olub sənəin çox,
Ata, haqqın ödənməz!
Sözle heç nə söylənməz!

Qeyd: Şeir atamın 56-cı yaş gününə həsr olunmuşdur...

ƏZİZAĞA ELSEVƏR

QİYAMƏTƏ QALMAYAN QİSAS

hekayə

*"Bütün yollar Qarabağa aparır!"**Şəhər sərnişin avtobuslarının bələdçi ekranlarında diqqətimizi çəkən, bizi ruhən silkələyən yazı*

Bədirlənmiş Ayın gülmüşü işığından tuta-tuta dağ cığırı ilə iki nəfər irəliləyirdi. İkisi də bu yerlərə yaxşı bələd idi. Uşaq vaxtı moruq yığmaq üçün cığır-ları ayaqlarına dolayıb dağın döşünə o qədər qalx-mışdılar ki, hər yal, hər yamac da onlara doğma ol-muşdu. Qənirsiz təbiət lal sükutu ilə onlara çox şeyi başa salır, hər qaya, hər daş sanki bir kitab olub, yad-daşlarında oxunurdu. Bax, uzaqdan qara, qorxunc kölgə kimi görünən Şiş qayadan o yana dar cığır kənd yoluna qovuşurdu. Uca, yamaşıl ağaclar seyr-əkəleşir, açıqlıq meşənin əllərindən tutub dərə boyu uzanırdı. Dərənin qaşından çinçilli, hələ də asfalt-lanmamış yol keçirdi. Gediş-gəliş olmadığı üçün, gö-rünür, bir az da baxımsız qalmışdı. Yaşayarı, işıq yandırarı olmadığı üçün kənd xarabalığı xatırladı, uçub-dağılmış divarlar xof qarışıq nisgil yaradırdı. Bu dəmdə insanın qəlbini yandıran, sakitləşdirən bir sahibsiz it hümməsinə, qurd ulamasına o qədər ehti-yac var idi ki, o ağrını sözlə ifadə etmək heç də asan deyildi. Elə bil göy qübbəsindən enmiş, yer ayaqlar altından qaçmışdı. Sanki dünyanın axırı idi, daha ümid tumurcuqları çiçəkləməyəcəkdi. O çiçəklərin zərif yanaqlarına bir də heç vaxt şəh qonmayacaq, günəş qızılı zərrələri ilə o damlalarda yuyunub sığal-lanmayacaqdı.

Yamacdan kənd xarabalıqları ilə aydın görünür-dü. Ay işığı elə bil uzun illərin həsrətlilərini tanıyıb, həsrətinə güzgü tutmuşdu. Dərənin sağ yaxasına dü-zülüb düzənliyə sarı uzanan kənd sanki ovucun içinə

sıxmışdı. Viranə qalmış evlər dərdli qocalar kimi bü-züşüb yumağa dönmüşdülər. Dərdləri açılıb ərş-ar-ğac olsaydı, bəlkə də danışmaqdan yorulmazdılar. Başlarına necə yağış, dolu tökdüyünü, qar ələndiyi-ni, üzlərinə irişə-irishə yadların necə tənə vurdugunu, dəymiş meyvələrini onu dərəsi sahiblərini budağın-da gözləyə-gözləyə saxlayan ağacların həsrətindən, göz yaşlarından danışacaqdılar. Hər biri kədərli bir dastan, dünya boyda bir dərd idi. Sakinləri didərgin düşmüş kənd o dərdləri ürəyinə necə yıgıb, necə sı-ğıb saxlayırdı, onu bir Allah bilir, bir də özü. Dərd böyük idi. Dərd bitib tükənən deyildi ki?!

Muradın yadındaydı, böyük qardaşı Sərdar, heç nə olmamış kimi həyətdə oynayırdı. Böyük deyən-də, ondan 3-4 yaş böyük olardı. Ad gününü təzəcə keçirmişdilər. On üç yaşa adladığı heç bir ay deyildi. Birdən atası həyəcanla ucadan: "Sərdar, oğlum, yerə uzan! Sərdar, yerə uzan... yerə!" -deyib, böyük qar-daşına sarı götürüldü. Onu qucaqlayıb, üzü üstə yerə uzandı. Əvvəlcə güclü mərmi viyultısı, sonra dəhşət-li partlayış bir-birinə qarışıb həyətdə çox qorxunc mənərə yaratdı. Torpaq ovuc-ovuc ovulub qəlpələr-lə ətrafa çırpıldı. Elə bil ki, tut yarpaqlarını kimse yolub qucaq-qucaq yerə tökdü. Anası təlaş, həyacan içərisində həyətdə qaçdı. "Vaxsey!.. Vay, başımıza gələnlər!" söyləyib üz-gözünü cırmaqladı. Dizi üstə yerə çöküb ovuc-ovuc başına toz-torpaq tökdü, sife-tini, sinəsini yumruqladı. Acı-acı inildədi, göz yaşı tökdü. "Allahım, nəydi, nəydi bizim günahımız?!" -